

דרכי החיזוק

ארבעה צריכים חיזוק (כרכות לב:) - שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו (רש"י)

108

שיחה ממרן הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א • פרשת פינחס תשע"ג

בעצמנו ממשיכים את אותם החטאים, וכמו שאמרו חז"ל (ירושלמי יומא א, א) כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו מעלין עליו כאילו הוא החריבו, והיינו מפני שאם עדיין לא נבנה בית המקדש, זהו סימן שבני הדור במעשיהם ממשיכים את חטאי החורבן, וגורמים להמשך החורבן, ועל זה צריכים לבקש סליחה ומחילה ולחזור בתשובה.

וכן מפורש ברמב"ם (הלכות תעניות ה, א) שכתב: "יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זיכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזיכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר והתוודו את עוונם ואת עוון אבותם", והיינו שתכלית התעניות היא להתעורר לתקן את החטאים שגרמו את החורבן, ולשוב ממעשינו הרעים שהם כמעשי אבותינו, וכל זמן שלא מתקנים את חטאי החורבן מעכבים ומונעים את בניין בית המקדש.

מה היו החטאים שגרמו את החורבן, מפורש בגמרא (יומא ט, ב) מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שלושה דברים שהיו בו עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, ואילו מקדש שני חרב מפני שהייתה בו שנאת חינם, ואמרו (שם סט, ב) כי לאחר החורבן התפללו אנשי כנסת הגדולה וביטלו את היצר הרע של עבודה זרה, וכן גם החלישו את היצר הרע של עריות, ונשאר רק יצר הרע של שפיכות דמים, לכן בבית שני לא היו עבודה זרה ועריות אלא רק שנאת חינם, ושנאת חינם עלולה להביא גם לשפיכות דמים.

והנה מסופר בגמרא (מכות כד, ב) שרבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא היו מהלכים בדרך וכו' כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים, התחילו הם בוכים ורבי עקיבא מצחק, אמרו לו מפני מה אתה מצחק, אמר להם מפני מה אתם בוכים, אמרו לו מקום שכתוב בו והור הקרב יומת ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה, אמר להם לכן אני מצחק דכתיב ואעידה לי עדים וגוי תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה, באוריה כתיב לכן בגללכם ציון שדה תחרש, בזכריה כתיב עוד יישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים, עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת.

ואמנם עברו שנים רבות מאז שנתקיימה הנבואה על החורבן ועדיין לא זכינו לגאולה, והסיבה מפני שעכשיו זה תלוי בידינו, וכמאמרם (סנהדרין צח, א) זכו אחישנה לא זכו בעינתה, והיינו שאם כלל ישראל יעשו תשובה הקב"ה ימחר ויחיש את הגאולה, ואם לא יעשו תשובה אזי הקב"ה מעמיד להם מלך שגורותיו קשות כהמן ועושים תשובה ומחזירן למוטב (שם צז, ב). זהו תכלית הגלות והצרות בכל הדורות כדי שיחזרו בתשובה, ולמשל השואה האיומה שנהרגו ששה מיליון יהודים, זה היה בהשגחה כדי שיחזרו בתשובה, וכן אמר פעם מרן הגרא"מ שך זצ"ל. והיו מקומות שהיו יראים ושלמים ולמדו הרבה תורה, ולכן סבלו פחות בשואה.



והנה עיקר התשובה היא להתחזק בעסק התורה. אבל יש עוד חלק של תשובה, והוא מה שאמרו (גיטין נז, א) על כפר סכניא של מצרים שהיו צדיקים גדולים, ואף על פי כן נענשו מפני שלא התאבלו על ירושלים. ולכאורה כיון שהיו צדיקים הרי בודאי קיימו את כל מנהגי האבלות, והתענו בכל התעניות, ומהו שאמרו שלא התאבלו על ירושלים. ונראה שהתביעה עליהם הייתה בהרגשת הלב, **שעיקר האבלות היא להרגיש בלב את מה שחסר בחורבן בית המקדש**, והם נהגו את כל מנהגי האבלות כהלכה, אבל היה חסר הרגשת הצער שבלב.

ואמנם זו היא עבודה קשה ודרגה גדולה להרגיש את החיסרון בחורבן בית המקדש, וכפי שמסופר בגמרא (בי"ק נט, ב) על אליעזר זעירא שהיה הולך בשוק עם נעליים שחורות כמנהגי האבלים, ושאלו אותו למה אתה הולך ככה, והשיב שהוא מתאבל על ירושלים, ושאלו אותו, וכי אתה חשוב

אבלות החורבן

אמרו חז"ל במסכת תענית (כו, ב) חמישה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז, נשתברו הלוחות, ובטל התמיד, והובקעה העיר, ושרף אפוסטמוס את התורה, והעמידו צלם בהיכל, ומחמת דברים אלו קבעו חכמים את התענית ביום שבעה עשר בתמוז.

הדבר הראשון "נשתברו הלוחות" היינו כשעלה משה רבינו למרום לקבל את התורה, ונשתהה שם ארבעים יום וארבעים לילה, וביום שבעה עשר בתמוז ירד ושני הלוחות בידינו, וכשראה שישראל עשו את העגל, השליך את הלוחות מידינו ושברם. ויש להבין מה בכך שנשתברו הלוחות, הרי היו עוד לוחות אחרות, ומה ההבדל בין הלוחות הראשונות לשניות.

אמנם מבואר בדברי חז"ל שיש הבדל בין לוחות הראשונות לשניות, שהלוחות הראשונות היו יתרות במעלה, וכמו שאמרו (עירובין נד, א) מאי דכתיב חרות על הלוחות אלמלא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל, ופירש"י "חרות משמע חקוק ואינו נמחק לעולם, שעל ידי הלוחות הייתה תורה חקוקה לישראל מהשתכח מהן עולמית", והיינו שבלוחות הראשונות הייתה השפעה וסגולה מיוחדת שלומדים ולא שוכחים, ואילו בלוחות השניות לא הייתה מעלה זו.

ועוד מצינו שיש הבדל בין הלוחות הראשונות לשניות, שהלוחות הראשונות היו מעשה אלוקים וכתובים באצבע אלוקים, ואילו בלוחות השניות אמרו חז"ל (שמות רבה מז, ב) "כתב לך - אמר הקב"ה למשה הלוחות הראשונות אני כתבתי אותם כדכתיב כתובים באצבע אלוקים אבל השניים כתוב אתה ולוואי אתן בו ידי", והיינו שהלוחות השניות היו פחותות במעלה מהראשונות.

וכיון שחטאו ישראל בעגל ועבדו עבודה זרה, שוב לא היו ראויים לזכות להשפעת התורה של לוחות הראשונות, ולכן השליך משה את הלוחות ושברם, וכמו שמובא בגמרא (שבת פז, א) כי משה רבינו נשא קל וחומר ואמר, ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצוות אמרה תורה וכל בן נכר לא יאכל בו, התורה כולה כאן וכל ישראל מומרים על אחת כמה וכמה, והקב"ה הסכים על ידו ואמר לו יישר כוחך ששיברת.

ונמצא כי שבירת הלוחות הייתה מפני שחטאו ישראל בעגל, וכן שאר הדברים שאירעו לאבותינו ביום שבעה עשר בתמוז היו מחמת החטאים: "בטל התמיד" פירש"י שגזרה המלכות גזירה שלא להקריב עוד, והגזירה היא מפני החטאים, שלא היו להם זכויות לזכות עוד לריצוי של קרבן התמיד. וכן "הובקעה העיר" שהשונאים הצליחו לבקוע את חומת העיר ולהיכנס בשערי ירושלים, גם זה היה מחמת החטאים.

"ושרף אפוסטמוס את התורה", היינו מפני שהיה זלזול בתורה ולא קיימו את התורה כראוי, לכן מידה כנגד מידה נשרפו ספרי התורה, וכפי שהביא מרן הגרא"ל שליט"א מספר חסידים (אות ר"ט) "**אם תראה בית של צדיק או בית הכנסת חרב או רשעים דרים בו, דע שישראל היו דרים בו דרך ביזיון, וכן בית המדרש שנוהגים בו קלות ראש סופו נופל ביד רשעים דיו לעבד שיחא כרבו, כי לא נהגו נכרים קלות ראש וביזיון בבית השם עד שנהגו בו ישראל שנאמר המערת פריצים היה הבית הזה, ואחר כך וארוה כל עוברי דרך. לעולם לא יעשו הנכרים רעה אלא אם כן יעשו ישראל תחילה רעה ביניהם זה לזה, ולא יתבזו תלמידי חכמים אלא אם כן יבזו זה לזה תחילה, או שמבזים את התורה ואין מוחין בידם**".

"והעמידו צלם בהיכל", פירש"י שמנשה המלך הוא שהעמיד את הצלם בהיכל, ולכאורה אם כן זהו חטא פרטי של מנשה ואינו חטא של כל ישראל, אבל האמת שגם זה היה מפני החטאים של כלל ישראל, כי מנשה לא היה מעז להעמיד צלם בהיכל ולעשות חילול השם כזה, רק מפני שגם כלל ישראל חטאו ועבדו עבודה זרה, היה יכול מנשה להעמיד צלם בהיכל.

ומטעם זה אנחנו מזכירים בסליחות את כל הדברים שאירעו ביום שבעה עשר בתמוז, שכל הדברים האלו אירעו מחמת החטאים, ואמנם אין אנו אשמים בחטאים שהיו בדור החורבן, אבל אנחנו אשמים במה שאנחנו

להתאבל על ירושלים!! וחבשו אותו והניחוהו בבית האסורים, והיינו מפני שאין זה דבר פשוט להתאבל על ירושלים, והיו סבורים שהוא מתנהג ביהירות ואינו מרגיש באמת את האבלות על החורבן, ורק לאחר שהוכיח להם שהוא תלמיד חכם, האמינו לו שהוא באמת מתאבל.

בדרך הטבע אדם שלומד ומתפלל ויש לו בריאות ופרנסה אינו מרגיש שחסר לו בית המקדש, ואינו מבין מדוע צריך את בית המקדש, וצריך להתעמק ולחשוב הרבה עד שגייע לדיד הבנה וירגיש את החיסרון בחורבן בית המקדש, והמסילת ישרים בפרק י"ט הביא מתנא דבי אליהו שצריך להצטער תמיד על הגלות ועל החורבן, מצד מה שזה גורם מיעוט כביכול לכבוד השי"ת, ועל זה אמרו "איזהו חסיד המתחסד עם קונו".



מידת הכעס

הנה אמרו חז"ל (עירובין סה, ב) "בשלושה דברים אדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו" – בשלושת הדברים האלו אפשר להכיר את האדם מה האופי שלו ומה המדרגה שלו. לעת עתה נקצר ונבאר רק מהו "בכעסו". יש שני חלקים בכעס, האחד מה סיבת הכעס, האם הכעס הוא מחמת דברים שנוגעים לכבוד עצמו, או מפני שאיכפת לו שעשו נגד ההלכה, ועוד חלק מה הוא עושה כשהוא כועס, וכיצד הוא מתנהג באותה שעה.

ומצינו אצל משה רבינו שכעס כמה פעמים, כמו שכתוב "ויקצוף משה", ובכל המקומות שכעס לא היה זה מחמת דברים שנוגעים לכבוד עצמו, אלא כעס על מה שעשו נגד דיני התורה, בפעם אחת כשהותירו מהמן, ופעם שנייה בשעיר החטאת, והשלישית במלחמת מדין, ואילו בדברים הנוגעים לכבוד עצמו מעולם לא כעס, [ומכל מקום שכן את ההלכה, וכמו שאמרו בפסחים (סו, ב) שכל הכועס חכמתו מסתלקת ממנו].

ואמרו חז"ל (תענית ד, א) "האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דקא מרתחא ליה", והיינו שתלמיד חכם איכפת לו אם עושים דבר נגד התורה, אך אין הכוונה שהתורה גורמת לכעס ולמתח, אלא אדרבה התורה מרגיעה ואינה גורמת לכעס, ו"אורייתא הוא דקא מרתחא ליה" הכוונה שאיכפת לו אם עושים נגד דיני התורה. ובה אדם ניכר, אם הוא כועס מחמת דברים שנוגעים לכבוד עצמו, או שכועס על מה שעושים נגד ההלכה.

וכמו כן אדם ניכר לפי הנהגתו בשעת הכעס, מה הוא עושה בשעה שהוא כועס, וכבר סיפרתי המעשה באברך אחד שהגיע אלי ואמר שהוא כועס ומתרגז בביתו בשעות הלחץ של ערב שבת, וביקש עצה כיצד להתגבר על הכעס, מפני שידע שהכעס הוא דבר אסור, וכמאמרם (עיי' שבת קה, ב) כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה. ושאלתי אותו אם הוא צועק בשעה שהוא כועס, ואמר כי בודאי שהוא צועק, וכיצד שייך לכעוס ולא לצעוק.

ואמרתי לו כי העצה היא שבשעת הכעס ישתוק ולא יצעק. וכן כתב בספר אורחות צדיקים סוף שער הכעס "השתיקה מבטלת הכעס וגם קול נמוך מבטל הכעס, לכן יראה אדם כשכעסו מתגבר עליו שישתוק או ידבר בנחת ולא ירים קולו בכעסו, כי המגביה קולו בשעת כעסו אז יתעורר הכעס, אבל קול נמוך והשתיקה משתיקים הכעס". לכן העצה היא שישתוק ולא יצעק, ובה יוכל להתגבר על מידת הכעס.

ושמע וקיבל את הדברים, וניסה שבוע אחד לשתוק ולא לצעוק, וחזר אלי אחרי שבת, ואמר שאינו מסוגל להמשיך ככה, וקשה לו מאד לעמוד בזה, כי כשהוא צועק זה מרגיע אותו, ואמנם פעם אחת הצליח להתגבר ולסבול, אבל כיצד יוכל בכל שבוע לסבול יסורים כאלו, ואמרתי לו כי אף על פי כן כדאי שיתאמץ וינסה להמשיך ככה, ובמשך הזמן יהיה יותר קל, עד שיתרגל שלא לצעוק, וישבור את מידת הכעס, וכך הוה.

אלו הם שני הדברים שאדם ניכר בכעסו. האחד הוא מה סיבת הכעס, האם אורייתא קא מרתחא ליה, היינו שאיכפת לו דבר שהוא נגד ההלכה, או שכועס מפני שאיכפת לו על כבוד עצמו. והשני מה הוא עושה וכיצד הוא

מתנהג בשעת הכעס, האם הוא צועק, או שמדבר בנחת ואינו מרים את קולו. אלו הם הדברים שאדם ניכר בהם.

והרמב"ם בפ"א מהלכות דעות ביאר הנהגת תלמידי חכמים וכתב י"ש אדם שהוא בעל חמה כועס תמיד ויש אדם שדעתו מיושבת עליו ואינו כועס כלל ואם יכעס יכעס כעס מעט בכמה שנים וכו'. הדרך הישרה היא מידה בינונית וכו' כיצד, לא יהא בעל חמה נוח לכעוס ולא כמת שאינו מרגיש אלא בינוני, לא יכעס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת". וסיים וכתב שם כי זוהי דרך החכמים.

ובאגרת הרמב"ן לבנו כתב "יתנהג תמיד לדבר כל דברך בנחת לכל אדם ובכל עת, ובה תינצל מן הכעס שהיא מידה רעה להחטיא בני אדם, וכן אמרו רבותינו ז"ל (גדרים כב, א) כל הכועס כל מיני גיהנום שולטים בו שנאמר חסר כעס מלבך והעבר רעה מבושרך, ואין רעה אלא גיהנום שנאמר וגם רשע ליום רעה, וכאשר תינצל מן הכעס תעלה על לבך מידת הענווה שהיא מידה טובה מכל המידות טובות שנאמר עקב ענווה יראת השם".

והיינו שהעצה להינצל ממידת הכעס היא לדבר בנחת, במענה רך ולא בקול רם, והזכיר הרמב"ן בלשונו "לכל אדם ובכל עת" – גם אם נראה שיש סיבות שאי אפשר לדבר בנחת, צריך תמיד לדבר בנחת, וכתוב בקהלת (ט, יז) "דברי חכמים בנחת נשמעים", היינו שדברי חכמים הם בנחת, וכשאדם מדבר בנחת דבריו נשמעים, ומבינים את מה שהוא רוצה לומר, אבל מי שמדבר שלא בנחת אינו חכם, וגם דבריו אינם נשמעים.

והמשיך הרמב"ן וכתב שם "וכאשר תתנהג במידת הענווה להתבושש מכל אדם ותתפחד מן השם יתברך ומן החטא, אז תשרה עליך רוח השכינה וזיו כבודה וחי עולם הבא", והיינו שאם אדם מתגבר נגד היצר הרע של טבע הגוף, ומתנהג בהיפך מהמידות הרעות שהן טומאה, זוכה בזה לתוספת קדושה ולמדרגה גבוהה של השראת השכינה.

זהו הענין שחשוב מאד לדעת ולזכור, ולכן צריכים לעסוק תמיד בחיזוק המידות טובות, ולקבוע זמן ללימוד בספרי המוסר. כשלומדים ספרי מוסר וחוזרים על זה הרבה פעמים, אזי במשך הזמן הידיעות משפיעות לקיים את מה שלומדים, ולא צריכים עבודה מיוחדת ומאמצים מיוחדים לשינוי הטבע, כי הידיעות עצמן משפיעות, וכמו כל דבר שאדם חוזר הרבה פעמים שזה משפיע, וכן דבקות בתורה היא תבלין כנגד היצר הרע.

וצריכים להתחזק בשמירת כל סדרי הישיבה, בפרט סדר מוסר שהוא היסוד, ושמעתי שיש כאלה שמתביישים לבוא בזמן לסדר מוסר, ואומרים לעצמם, הרי אני חשוב ובר דעת, וכי אני צריך מוסר? אבל באמת כל אחד זקוק ללימוד המוסר, וברוך השם יש הרבה ספרי מוסר, וכל אחד יכול למצוא ספר מוסר שמושך ומעניין אותו, עם דברי אמונה ויראת שמים ומידות טובות, ובמשך הזמן זה מוכרח להשפיע.

והנה יש כאלה שרוצים מיד לקבל את השלמות, וחושבים שאם ילמדו מידת הזהירות יקבלו מיד זהירות, וכשרואים שאינם מצליחים מתייאשים ומפסיקים באמצע, אבל באמת דרך ההתקדמות אינה בבת אחת אלא מדרגה אחר מדרגה, וצריכים תחילה ללמוד את הידיעות, ולדעת מה היא זהירות ומה היא זריזות, ולאחר שלומדים את הידיעות וחוזרים עליהם כדי לזכור אותם, הידיעות נותנות את הכוחות לקנות את המעלות עצמן.

זו היא העצה, להתחזק בלימוד המוסר, וסדר המוסר נותן חיזוק לכל היום כולו, שהתפילה היא עם יותר כוונה, והלימוד הוא יותר בהתמדה, וכל ההנהגה משתנה, ולזה זוכים על ידי אהבת התוכחות שהיא מעלה גדולה מאד, וכמו שאמרו במסכת תמיד (כח, א) איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם יאהב את התוכחות, שכל זמן שתוכחות בעולם נחת רוח באה לעולם, טובה וברכה באין לעולם, ורעה מסתלקת מן העולם.



לעילוי נשמת
האברך הרב בנימין זאב בולק זצ"ל
בן הרה"ג ר' מאיר שליט"א
נלב"ע י"ח תמוז תשס"ו
תנצב"ה

לעילוי נשמת
הגאון הגדול רבי אפרים זאב
ב"ר צבי אריה גרבוז זצ"ל
נלב"ע עם צאת השבת י"ט תמוז תשי"ט
תנצב"ה

לע"נ מרן הגאון הגדול
רבי בן ציון אבא שאול זצוק"ל
נלב"ע י"ט תמוז תשנ"ח – תנצב"ה
נדבת בנו הגאון רבי אליהו שליט"א
תלמיד מרן רה"י שליט"א